

24509

Arnold Soomile

õppuses

Otu Liiv

O. Liiv

Mõningaid Soome ja Eesti ajaloouurimise ühisküsimusi

Äratrükk „Eesti Kirjandusest“ nr. 1, 1931

Tartu, 1931

№ 36342439
„Postimehe“ trükk, Tartus.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Soome ja Baltimaade ajaloo-uurimislik töö on arenenud väga erinevais tingimuses. Küll Soomeski on võõrast rahvusest ajaloolased uurinud Soome minevikku, kuid juba 19. sajandil ja varem inigi näeme puhtsoome uurijaid ikka enam ja enam tegelemas oma maa ja temal asuvate rahvuste ajalooaga. Vabam elukord, ühiskondlik ja majanduslik areng tingisid teissuguse suhtumise maa möödunud aegadesse, ühtlasi oli võimalik juba ammu rajada rahvuslike teaduste uurimist objektiivsele ja ajakohasele uurimislikule tasemele.

Baltimaadel tegelesid veel õieti kuni iseseisvate riikide tekkimiseni peamiselt balti-saksa ajaloolased, kelle suhe maa pärisrahvastesse on küllalt hästi tuntud, ja ainult üksikud isikud lätlaste ja eestlaste hulgas võisid selles töös mõjuvamalt ja seisukohtade mõttes omapäraselt kaasa rääkida. Nimetagem siin näiteks Villem Reiman'it, kelle tööd Õpetatud Eesti Seltsi ja Eesti Üliõpilaste Seltsi väljaandeis rajanesid materjali põhjalikumale tundmisele, esitades teadusepäraselt ja kindlamalt fikseeritud eesti rahvusliku ajaloo-uurimise vaatekohti käsitledavate ajalooliste küsimuste puhul.

Tol ajal valitses mõlemal pool võrdlemisi nõrk teise maa ajaloo-uurimisliku töö tundmine, kuigi võiksime kõnelda siin suurema huvi olemasolust Soomes, mis avaldub meile seal ilmunud uurimustes. Balti-saksa ajaloo-kirjandus, mis koosnes sagedastigi asjaarmastajate puudulikest töist, puudutas oma parimate uurimuste kaudu väga vähe Soome mineviku olusid. Tegeldi ju enamasti balti seisusliku ajaloo eriküsimustega ja harva võeti maa pärisrahvaste elu sügavamalt puudutavaid küsimusi erilise vaatluse alla. Eesti rahva ajaloo uurimise harrastajad olid enamasti tõlkijad või kompilatorid, kel puudusid eelharidus, majanduslikud eeldused ja muudki võimalused mingi iseseisva väärtusliku eestikeelse ajaloolise sisuga uurimuse teostamiseks. Piirduti heal juh tumil enamasti ainult sellega, et mitmesugustes „ajalugudes“ ja lugemistes lisandati omalt poolt pateetlik annus rahvuslikku meelsust.

Siinkohal ei ole ülesanne loendada kõiki neid vahetevahel Eesti alal ilmunud üldilmelisi Soome ajalugu tutvustavaid kirjutisi 19. sajandi lõpult ja 20. sajandi alult. Tähelepanevamad on juba K. O. L i n d e q u i s'ti „Üldises ajaloos“ leidu-

vad peatükid Soome ajaloost ja Mihkel Martna' raamat Soome üle. Ka pärast Eesti iseseisvumist ei ole olukord ses suhtes paranenud; puuduvad nii Eestis kui Soomes teise maa kohta põhjalikumad teaduslikud ajaloolised ülevaated. H. Prants'u „Soome sild“, mis tahab kirjeldada Eesti-Soome ühtekuuluvust aastatuhandete jooksul, on koostatud isegi rahvakirjanduse seisukohalt niivõrt pinnapealselt, et teda ei saa tõsisemalt arvestada. Ja Tartu ning Helsingi Akadeemiliste Hõimuklubide korraldusel August Anni' toimetatud „Soome maa, rahvas ja kultuur“ (Tartus 1924) juba oma programmilise sisu kaudu ruumiliselt piiratud kirjutistega Soome ajaloo ja ühiskondliku arenemise alalt ei suuda asendada tarvilikku põhjalikumat eestikeelset käsitlugu Soome ajaloo tutvustamiseks. Samuti ei suuda seda Noor-Eesti väljaandel H. Jürgenstein'i tõlkes ilmunud R. Silvan'to' „Soome maa, rahvas ja kultuur“ (Tartus 1930).

Soomes väljaantud, Eestit üldtutvustavaid teoseid on nähtavasti vähe rohkem, ja nende kohta pole eelöeldu mitte just sel määral maksev. Mainigem neist teoseist Helsingi Akadeemilise Hõimuklubi toimetusel ilmunud koguteost „Viron Kirja. Maa, kansa ja kulttuuri“ (Helsingis 1926). Siin leiame Harry Moora'lt ülevaatliku kirjutise Eesti ajaloo üle. Sama autor on andnud ülevaate ka Eesti Vabadussõjast ajakirjas „Suomen Sotilas“ 1926. Juba varemil ajal on hulk artikleid ilmunud eesti etnograafia, rahvaluule, muinasteaduse ja teiste teadusalade üle Soome nimekailt teadlastelt (J. ja K. Krohn'id, Aspelin, Heikel, Väisänen, Tallgren, Ojansuu, Manninen, Granö j. t.); eestlastest on V. Reiman ja mõned teised tutvustanud soome lugejaid Eesti ajaloolise arenemisega; viimati veel V. Grünthal artiklis „Virolaisten historia“ (Suomen Suku II, Helsingis 1928). Nimetagem veel Emil Vesterise kirjutisi, Gunnar Sarva „Viro ja virolaiset“ (Porvoos 1919), Harri Holma „Viro ja Suomi“ (Helsingis 1919) j. t. Teisal mainitakse neid rohkearvulisi artikleid ning ülevaateid, mis on ilmunud perioodilistes väljaannetes nagu „Historiallinen Aikauskirja“ ja „Historiallinen Arkisto“.

Käesolevas kirjutises ei ole mõeldud peatuda Soome ja Eesti ajaloo vastastikuse propaganda ja tutvustamise otsustarbel, peamiselt hõimuharrastuse mõjustusel väljaantud teoste juures, vaid on tahetud objektiivse uurimistöö edukuse huvides juhtida tähelepanu Soome ja Eesti ajaloo-uurimisliku töö lähendamisele ja kontakti loomisele, mis aitaks kergemini

lahendada mitmeid mõlema maa ajaloolasi ühiselt huvitavaid eriküsimusi Soome ja Eesti ajaloos.

Et mõlema maa ajalooline areng on viinud neid ajuti kord tihedamasse, kord harvemasse kokkupuutumisse, siis on vastavad erilised probleemid, mis siit hargnevad, põhjustanud uurimusi, mille tundmine tarvilik ka naabermaale. Et selles eriküsimuste uurimises on soomlaste teaduslik uurimistöö ealt vanem, siis on nad kaugel ees eestlastest, kellel on käimas alles esimesi katseid neid soomlastega ühiselt siduvate küsimuste uurimise alal¹⁾. Kujukamaks näiteks sellest Soomes tehtud tööst, kus arvestatakse ka Eestis asuvat ainet, on kõige pealt ürikute publitseerimise alal Reinhold Hauseni „Bidrag till Finlands historia“ I—V (Helsingis 1881—1917), „Finlands medeltidssigill“ (Helsingis 1900), peamiselt aga „Finlands medeltidsurkunder“ (Samlade och i tryck utgifna af Finlands Staatsarkiv. I—VI. Helsingis 1910—1930), millise kogu senised köited toovad ürikuid alates 9. sajandiga ja lõpetades 1508. a., nende hulgas palju ka neid, mis asuvad Eesti arhiivides. Erikuüsimusi on käsitelnud A. H. Snellman (=Virkkunen) uurimustes „Itämeren Suomalaiset itseenäisyytensä aikana“ (Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen Aikakauskirja XVI, 1896. a.) ja „Itämeren suomalaiset saksalaisen valloituksen aikana“ (SMYA, XIX, 1907. a.), Soome ajaloolaste seas klassiku Yrjö Koskise uurimuses „Nuijasota, sen syyt ja tapaukset“ (III tr. Helsingis 1929) kirjeldab kaas-aegseid Eesti olusid, Werner Tawaststjerna omas „Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota“ (I osa 1918—20, II osa 1929. a. Helsingis) annab hoopis uusi andmeid toova kirjeldise selle suure sõja kohta 16. sajandi lõpul Eestis, Soome Riigiarhiivi juhataja dr. Kaarlo Blomstedti uurimuse „Henrik Klaunpoika Horn“ (1: Kustaa Vaasan ja Juhana Herttuan pal-

1) Näiteks vt. käesoleva kirjutaja artiklit: „Iseloomustisi Tallinna-Soome vahelisele kaubandusele peamiselt XVII sajandi lõpul ja Eesti koloniidest Soomes“, Ajal. Ajakiri 1929, nr. 1—2; on ilmunud üksikuid arvustisi soome uurijate tööde üle Ajaloolises Ajakirjas ja Eesti Kirjanduses. Eluloolised andmed soome soost tegelaste üle, kes iseloomulikud ja tähelepandavad kujud Eesti ajaloos, leiduvad Eesti Biograafilises Leksikonis, samuti nagu leidub Eestigi kohta vastavaid andmeid Soome leksikonides. Kirjutisi Soome oludest, nende seas ka ajaloolisi, on avaldatud hõimupäevade puhul koguteostes, ajakirjade eri numbrites ja hõimusuhteid harrastavais eri ajakirjus.

veluksessa, Historiall. tutkim., julk. Suomen Hist. Seura III, 1. Helsingis 1921) esimene osa käsitleb hertsog Juhani huvi Liivimaa vastu, Henrik Horn'i osavõtet sellest, Juhani usaldusmeest Tallinnas Matthäus Friesner'it j. m., teine senini alles ilmunud osa peaks Eestis veel enam tähelepanu äratama, sest teatavasti oli Henrik Horn hiljemini Eestimaa maavalitseja. Sama ajastut puudutab ka teine K. B. uurimus: „Juhana Herttuasta v. 1563 luopuneiden suhde hallitsijan vaihdokseen v. 1568“ (Hist. Aikak. 1921, nr. 4).

Lähemalt on Eesti arhiivide ainestikku uurinud dots. Arvi Korhonen, kogudes siit Soome olude ja Eestis asunud soomlaste kohta rohket materjali. Ta on tutvustanud Soome uurijaid ka Eesti ajaloo-uurimisliku töö ülesannetega ja agraar-ajaloo alal ilmunud uute töödega („Viron historian tutkimuksen tehtävistä“, Hist. Aikak. 1919, nr. 2—3, ja „Baltialaista agraarihistoriaa“, Hist. Aikak. 1927, nr. 1), ühtlasi avaldanud väärtuslikke uurimusi, mis vahenditult Eestit puudutavad. Nii „Vakkalaitos, yhteiskuntahistoriallinen tutkimus“ (Suom. Hist. Seura IV, Helsingis 1923), kus autor on suurel määral kasustanud Rootsi Riigiarhiivis asuvaid Eestimaa vakuraamatuid ja jõuab huvitavatele tulemustele, samuti „Rootsi revisjon Baltimaal 1601. aastal“ (Ajal. Ajakiri 1926, nr. 1—2). Nimetagem veel artiklit „Viron vapaista talonpojista“ (Hist. Aikak. 1923, nr. 1—2). Ka kirjutises esimese ristisõja kohta Soomes (Hist. Aikak. 1926, nr. 2) kasustab ta balti ajalooallikaid.

Kõigiti mainimisväärt on Gustav Adolf Donner'i töö „Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222—1234. Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern († 1251)“, ilmunud väitekirjana Helsingis 1929. a. Tema hiljuti ilmunud raamat Jakob Frese'ga seotud asjaolude üle (Helsingis 1930) põhineb suurel määral Tallinna linnaarhiivi andmeil. Põhjasõja algusajal Soome vägesid Eestis puudutab K. O. Lindequist'i avar ja hoolas uurimus „Isonvihan aika Suomessa“ (Porvoo 1919). 1343. a. sündmusi Eestis ja Turu ning Viiburi foogtide suhtumist nendesse riivab J. W. Ruuth'i „Tutkimuksia Suomen ja Hansan välisistä suhteista ennen v. 1435“; eelmise autori nimekaimu Martti Ruuth'i on huvitanud Soome-Eesti olusid käsitlevate usuliste küsimuste selgitamine, näiteks pietismi ja herrnhutismi kohta, kusjuures ta vaatleb nende

usuliste voolude liikumist Baltimail, eriti Eestis, valgustab Tallinna osa nende voolude vahendajana Soomes, esile tuues muu seas ka Tallinna gümnaasiumi (asut. 1631) seisukohta, mis liikumist soodustavalt mõjustas. Ühtlasi rõhutatakse Eestis teatsenud soome soost õpetajate osa selles liikumises ja Peter Schäfer'i kokkupuutumist Tallinnaga („Katsaus pietismin ja herrnhutismin esiintymiseen Itämeren-maakunnissa, eteenkin Virossa, ajanjaksona 1710—1743“, Teolooginen Aikak. 1913, lk. 459—470, ja „Itämeren maakunnat ja erittäinkin Rääveli uskonnollisten liikkeitten välittäjänä Suomeen varhaisemman herännäisyyden aikana“, Suom. Kirkkohist. Seuran Toimit. XII, 1, Helsingis 1915, lk. 255—296).

Nimetagem veel ajaloolaste Kustavi Grotenfelt'i ja K. R. Melander'i töid Soome kaubanduse käigust ja paiganimedest ning läbikäimisest Eestiga (Historiall. Arkisto X, XVI, XXVII, XXXII jne.), prof. A. R. Cederberg'i kirjutist „Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton-Pärnun yliopistossa v. v. 1690—1710“ (Hist. Arkisto XXIX), siis arhiivuurimusi sooritanud dr. Liisi Karttust (muu seas ta teos „Antonio Possevino, Un diplomate pontifical an XVI-e siècle“, 1908) j. m. t. Emil Vesteriselt on ilmunud „C. R. Jakobson, Eestin kansallisuusliikkeen johtomiehiä“ (Helsingis 1926). Osalt liigse tunde-elementiga küllastatud, mitte teadusliku uurimuse näol koostatud, kuid siiski huvi ja objektiivsusega on kellegi H. L. kirjutatud ülevaade 1905. a. sündmuste ja järelkajade kohta Eestis „Vallankumoussmyrsky Virossa“ (Viiburis 1907). Mõned, osalt isiklike mälestisi sisaldavad raamatud on ilmunud ka meie ajaloo kõige uuema ajastu, Vabadussõja kohta, peamiselt ühenduses Soome abivägede osaga siin: Vilho Helanen: „Suomalaiset Viron vapaussodassa“ (Helsingis 1921), J. E. Sainio: „Pohjan Pojat Virossa“ (Helsingis 1919), K. Pohjala: „Pohjain Poikain matkassa“ (Porvoos 1920), Hans Kalm: „Pohjan Poikain retki“ (Porvoos 1921) ¹⁾.

1) Ülaltoodud loend ei ole kavatsatud kaugeltki kõiki tähtsaimaid Eesti kohta käivaid Soome uurimusi sisaldava nimistuna, temaga on tahetud anda ainult umbkaudset kujutlust Eestit puudutavate soome ajalooliste teoste suhtelisest rohkusest. Täpne loend leidub loodetavasti Akad. Ajaloo-Seltsi poolt lähemal ajal avaldamisele tulevas Eesti ajaloo-bibliograafilises leksikonis.

Juba siin nimetatud autorite ja teoste hulk tõendab, et soomlased on seesuguste ühiste huvialuste küsimuste uurimisel meist kaugel ees, mis küll ei ole imestust-äratav juba eespool mainitud põhjusel; kuid asjaolu, et mitmed soome uurijad viimaselgi ajal aktiivselt ja edukalt sooritavad seesuguseid uurimistöid, peaks meilgi äratama tähelepanu ning tekitama elavamad uurimislikku huvi ühisküsimuste vastu, millistest on mõningaid esitatud järgnevas.

Missugused kokkupuuted on sajandite vältel aset leidnud Soome ja Eesti ala vahel, teisiti: millised küsimused oleksid nii Soome kui Eesti ajaloolaste huvialuseks, selgub juba osalt siin loendatud raamatuist kui ka arhiivi-ainestikust, mis Soome kohta Eestis ja Eesti kohta Soomes olemas. See-pärast oleks vahest põhjendatav peatuda lähemalt selle ainese juures, et anda talt peajoonelise ülevaate. Olgu veel tähendatud, et Soome ajaloolased (A. Korhonen, A. R. Cederberg ja mõned teised) on osaliselt juba uurinud Soome ja soomlaste kohta Eestis teateid sisaldavaid meie maa arhiive. Soome arhiivid ei sisalda Eesti ajaloolastele niipalju andmeid meie olude kui ka eestimaalaste teotsemise kohta Soomes kui Eesti arhiivid soomlastele, kuid sellele vaatamata ei ole Eesti poolt jõutud veel kasustada suuremat osa Soomes asuvast dokumentaalsest ainestikust, mis lisandaks selgust mitmesse meie ajaloo eriküsimusse.

Eesti arhiivinduse olukorrast riigi tekkimisel ja vabadus-sõja ajal on informeerinud soome uurijaid ühe esimesena dr. Arvi Korhonen, õigusega märkides seda arhiivimaterjali laialipaisatust ning korraldamatust, mis sel ajal Eestis valitses.¹⁾ Nüüd on ses suhtes juba oluline muudatus paremusele sündinud; asutatud on rida uusi arhiive, koondatud ja reevakueeritud arhivaalide-kogusid. Uurimine arhiivides võib toimuda normaalses olustikus.

Tähtsamaiks Soome ainestiku sisaldajaiks on Tartus Riigi Keskarhiiv ja Tallinnas linna-arhiiv. Eeskätt Liivi- ja Eestimaa rootsiaegsed kindralkuberneride arhiivid Riigi Keskarhiivis sisaldavad kirjavahetust Soomega. Eestimaa linnade garnisone puudutavad munsterrullid, rügementide nimistud, Tallinna asehaldurite ja kuberneride kirjavahetus Soome võimumeestega Turus, Viiburis, Helsingis, supliigid, kaubanduseasjad, kohtute protokollid

¹⁾ Vt. „Viron historian tutkimuksen tehtävistä“, Hist. Aikak. 1919, nr. 2, lk. 85. A. Korhonen on viibinud arhiiviuurimuste läbi- viimiseks Eestis ka 1927. ja 1928. a.

j. t. sisaldavad rohkesti senitundmatuid teateid soomlaste teotsemise üle Eestis ja nende kodumaal. Liivimaa rootsiaegse kindralkuberneri kirjavahetuse hulgas a. 1634—48 on üks pakk 138 kirjaga Rootsist ja Soomest, 1667.—78. a. Soomest kindralkuberneri saadetud kirju 31, 1701.—08. a. 80 kirja, kindral Lybecker'i ja landshöfdingi kindralmajor Abr. Cronhiort'i 76 kirja Soomest 1701.—08. a., väga paljud teated Soome, eriti Käkisalmi kohta Ingerimaa asjades. Eestimaa Rüütelkonna ja Ülemmaakohtu arhiivid, Eestimaa kubernerite kantselei, kubermanguvalitsuse, kroonu palati ja Tallinna politsei arhiivid oma mitmesugustes osades lisavad olulist eelnimetatud materjalile. Kindral Numsen'i arhiiv, mis hiljuti Valga linnaarhiivist Keskarhiivi üle toodi, siin korda seati ja inventeeriti, sisaldab Rootsi-Vene sõja kohta Soome alal 1790. a. ettekirjutisi, raporteid ja kirju. Numsen oli esmalt Vene dessantvägede ülemaks, siis Vene vägede vasema tiiva juhiks Soomes, kus ta tuntuks sai Anjala ja Kymi jõe lahingute kaudu. ¹⁾

Tallinna linnaarhiivis leiduvate Soome ainete kohta on Soome uurijail kahtlemata juba ülevaade olemas linnaarhiivi kataloogi kaudu, mille teine parandatud ja täiendatud trükk ilmus mõni aasta tagasi. Ka mujal on antud ülevaade selles arhiivis asuva, Soome ajaloole lisandeid andva materjalihulga kohta. ²⁾ Arvestades Tallinnal olnud tihedat läbikäimist Soomega võib leida mitte üksi Soome osakonnas (B. C. Finland), vaid peaaegu igas teiseski arhiivigrupis Soome olusid käsitlevaid dokumente, eriti tihedalt aga välismaa magistraatide kirjades, rae, kaubanduse, gildide, tsunftide, laevaraamatute, tolli- ja sadama-asjade hulgas. Linnaarhiivi uuemas osakonnas võidavad ses mõttes tähelepanu kommerts- ja merekohtu toimikud ja protokollid 18. ning 19. sajandist, Tallinna kaupmeeste (Peter Duborgh'i, Jürgens ja Co, J. Chr. Zielich'i, Jac. Joh. Gronicka j. t.) ulatuslikud kirjakogud 18. sajandi lõpult ning 19. alult, iseäranis aga Suure, St. Kanuti ja Toomi gildi vanad arhiivid. ³⁾

Narva linnaarhiivis tohiksid Soome kohta huvi-

¹⁾ Arhiiviametniku N. Treumuth'i koostatud „Kindral Numseni arhiivi nimistu“ ja sissejuhatus sellele ERKA-s (Eesti Riigi Keskarhiivis). Vrd. H. V. Harbou, „Frederik Numsen“, Dansk Biografisk Lexikon, XII B. (1898).

²⁾ A. R. Cederberg, „Tallinnan kaupungin vanha arkisto“, Ilta-lehti nr. 277, 28. XI 1920.

³⁾ Vt. O. Liiv, „Ülevaade Tallinna linnaarhiivi tegevusest eriti viimase kümne aasta jooksul“, Ajal. Ajak. 1928, nr. 1, eriti lk. 33—34.

tavat ainekst sisaldada Turu õuekohtu kirjad ning otsused ja nende koopiad a. 1633—1704, sama õuekohtu kirjad mitmesugustele isikutele ja supliigid kohtule endale a. 1651—1703. Tähelepanu teenivad ka välismaa magistraatide kirjad, nende seas Viiburi, Helsingi ja Turu omad 1609.—1724. a. Loomulikult ei anna see loendatud materjal veel täielikku ülevaadet Soome materjalide kohta, mida leidub teistegi linnade, nagu Tartu, Pärnu jne. arhiivides.

Siirdudes Eesti kohta leiduvate arhiivimaterjalide vaatlemisele Soomes, näeme need peamiselt Helsingisse koondunud olevat.¹⁾ 18. ja 19. sajandi kohta leidub vähema ulatusega asju Turu ning Viiburi arhiivides. Vähe leidub teateid ka Helsingi magistraadi arhiivis. Need käivad peamiselt Tallinnaga ühenduse kohta. Hoopis huvitavamad on Soome Sõja-arhiivis leiduvad andmed Eesti Vabadussõja ja soomlaste osavõtmise kohta sellest, samuti Eestile abiandmise komitee materjalid (umbes 16—18 jooksva meetri ulatuses), mida senini pole nähtavasti kasustatud (välja arvatud nähtavasti hr. toimetaja E. Laaman). Kahtlemata on Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiiv sellest huvitatud ja vabadussõja ajaloo vastava osa kirjutamisel võetakse arvesse siit saada val olevad andmed.

Tähtsam osa Eestit huvitavat ainekst sisaldab Soome Riigi arhiivis. Peale seesuguste materjalide, mis kaudselt või vähesel määral teateid toovad Eestimaa olude ja eestimaalaste kaubandamise ning teotsemise kohta Soome linnades, on siia koondatud Helsingi, Porvoo, Viiburi, Vaasa, Pori, Hamina j. t. raekohtute protokollid. Kopiaal-eksemplaridena leiduvad siin ka Narva raekohtu protokollid a. 1684—1687 ja 1689—1700, arvult 16 köidet, Narva majanduskohtu protokollid a. 1687—1700 (14 köidet) ja Ivangorodi ning Jama läänikohtu protokollid a. 1684—1702. Osas, mis sisaldab valitseva senati ja Eesti- ning Liivimaa justiitskolleegiumi toimikuid, mis puutuvad Viiburi kubermangusse, on alal mitmed Eesti asjad. Nii võiks mainida senati asjade rühmas Vana-Soome kohta a. 1777—1809 nr. 6 (resolutsioon 19. VII 1782 assessor M. R. von Nasacken'i suhtes Varbla mõisa kohta Hanilas Läänemaal), nr. 31 (7. I 1786— F. J. von Derfelden'i ja Ch. A. Osten-Sacken'i kaebuse suhtes Kaelase mõisa kohta

¹⁾ Helsingi arhiivides Eesti üle arhivaalide leidumise kohta lühike ja ainult kõige olulisemale tähelepanu juhtiv ülevaade käesoleva kirjutaja poolt: „Märkmeid Soome arhiividest“, Postimees 11. XI 1928, nr. 308.

Pärnumaal) j. m. t. Liivi-, Eesti- ja Soomemaa kammerkontori protokollide, päevikute ja sissetulnud kirjade hulgas 1724.—1798. a. leiduvad saksa- ja venekeelsed preiskurandid Riia ja Narva kohta a. 1724—1726 ning „Cammer Contoires Jahrs Verschläge pro Anno 1728—1731“ (Riia ning Tallinna kubermangu ja Narva kohta).¹⁾

Osas „Handlingar och Räkenskaper 1635—1809“ puutuvad silma Käkisalmläni ja Ingerimaa vakuraamatute, pearaamatute ja aruannete seas mitmed, mis majandusloos seisukohalt meile õieti tähtsad võiksid olla. Mainigem siin näiteks üht üle kolmesaja leheküljelist folianti Ingerimaa kohta, mille ühe osa moodustab „1643 åhrs Jordebook opå Dorptz Academia Godzen“ ja Liivi-, Eesti- ning Ingerimaa litsentside pearaamatuid 1707. ja 1708. a.²⁾

Eesti ajaloolastele kõige väärtuslikumad on aga need kirjad, kontseptid, aruanded ja muud dokumendid Rootsi ajast, mis nähtavasti samuti asuvad Soome Riigiarhiivis selles kogus, millele R. Hausen oma ülevaates SRA-i üle on pannud signatuuriks D.³⁾

Need arhivaalid on varustatud nimestikuga, mis kergendas käesolevate ridade kirjutajale 1928. a. sügisel Soome Riigiarhiivis teisel ülesandel töötamisel ülevaate saamist nende sisust ja tutvumist kirjade enestega. Et nimetatud arhiivimaterjalide olemasolu SRA-s eesti uurijatele kaunis vähe näis tuntud olevat, valmistas allakirjutanu huvitavamaist lühida kirjeldava nimistu, mis sisaldab kokku 187 numbrit kirju, ürikuid ja köiteid. Omakord on neist vähemalt 94 originaalid, teised kaas-aegsed koopiad.

Seda arhiivimaterjali on koos teiste Rootsi kohta käivate

1) SRA (Soome Riigiarhiiv), B VIII, nr. 9811, 9815 ja 9833.

2) SRA, B VII, nr. 9660, 9798 ja 9799; vt. ka nr. 9642, 9643, 9645, 9663 ja 9664.

3) Reinh. Hausen, „Öfversigt af Finlands Statsarkivs uppkomst, tillväxt och närvarande organisation“ (Helsingis 1883). — Gottlundi väärtuslikust kogust, mis sisaldab rohkesti Eestile huvitavaid ürikuid, on omal ajal kavatsetud avaldada biograafiaid leksikonile „Handlingar upplysande Finlands äldre historie“. Sellest teosest ilmus ilma tiitelleheta ainult esimesi alfabeedi tähti haarav osa, sisaldades teateid umbes 255 meid huvitava üriku kohta; see 136-oktaavleheküljeline raamat, olles suur haruldus, asus Peterburi Teaduste Akadeemia raamatukogus. Vt. selle üle A. Schiefner, Ueber eine (für die Geschichte der Ostseeprovinzen im 16. u. 17. Jahrhunderte) wichtige Urkundensammlung in Finnland, Inland 1854, nr. 7, lk. 105—109.

arhivaalidega 1897. a. kavatsetud vahetusartiklina anda Rootsil, et sealt vastu saada Soome kohta käivaid asju. ¹⁾

Et üle anda kavatsetud materjal oli suure väärtusega, sisaldades asju, mis Rootsit vähe puudutasid, seejuures tähtsaks olid Baltimaade ajaloole, võeti see väljaandmise küsimus arutusele Soome Ajaloolise Seltsi koosolekul 14. XII 1897. Koosolekul oldi nende materjalide väljaandmise vastu, sest et neid ka Soome ajaloole tähtsaks peeti. Sel puhul tähendab J. R. Aspelin muu seas, et nende arhivaalide väärtus on Tallinna ja Riia arhiividele palju suurem kui Rootsi Riigiarhiivile. ²⁾ Ja K. Grotenfelt lisas nende dokumentide väärtuse illustreerimiseks, et neid tuleb arvata esmajärgulise tähtsusega arhivaalide hulka, mis oleksid auks igale arhiivile. ³⁾ Refereerime siin neid kirju lühidalt.

Vanemad selles kogus on kuningas Eerik XIV kümme originaalkirja „Liivimaa kubernerile“ Svante Sture'le 1563—65. Vakuraamatuist asub siin üks pärgamentköide saksa keeles Hiiumaa üle a. 1578. Edasi leidub 24. juunist 1569 Gabriel Christersson Oxenstierna' kiri riigikantsler Nils Gyllenstjerna'le. 10. märtsist 1583 Pontus de la Gardie' läänistuskiri Jakob Patton'ile Narvas ühe krundi üle. 1. nov. 1589 kuberner Gustav Banér'i originaalkiri kuningas Sigismund'i sekretärile pikema seletusega poliitilise seisukorra, abi saamise jne. üle. 19. nov. 1589 dublett-kaebekiri kuninga vägede üle. 20. märtsist 1594 Petrus Erasmi Brumes'i ladinakeelne originaalkiri Rakverest kuningas Sigismund'ile. Daatumita saksa keelne originaalformular Liivimaa aadli poolt kuningas Sigismund'ile truudusevande üle. 19. sept. 1594 Haapsalu, 5. okt. 1594 Paide, 10. okt. 1594 Rakvere ja 28. okt. 1594 Narva kodanikkude truudusevanne Sigismund'ile (vana-aegsed koo piad). 20. maist 1595 Narvast rootsi rahuläbirääkimistekomisjoni kiri kuningale Odert Hastfer'i maa suhtes Jõhvi läänis (vana koopia). 31. märtsist 1599 Jürgen Farensbach'i originaalkiri Karksist (?) kuningas Sigismund'ile poliitilise olukorra üle. 8. maist 1599 Jon Jonsson'i erakiri (originaal) Sigismund'i sekretärile Jöns Tidiksson'ile. Teised kirjad (originaalid ja koo piad) Juhan III valitsuseajast ja hiljemini 16. sajandi lõpult mitmesugustes asjades.

¹⁾ Seda ütleb juba nimestiku pealkiri: „Förteckning öfver i Finlands Statsarkiv befintliga Sverige rörande handlingar, hvilka föreslås till utbyte mot i svenska arkiv befintliga handlingar, som röra Finland.“

²⁾ Historiall. Arkisto XVI, protokoll'i osa lk. 9.

³⁾ Seals., lk. 11.

Teised kirjad haaravad ajastut 1600. ja 1710. aasta vahel, välja arvatud kaks originaalkirja 4. ja 6. veebr. 1797 Georg Christian Yttershagen'ilt Riias kuningas Gustav IV-le. Need on peamiselt Gustav II Adolphi ja Kristiina donatsiooni- ning konfirmatsioonikirjad Rootsi kõrgemaile ametnikele kui ka eesti- ja liivimaalastele maade ja mõisate suhtes Eesti- ning Liivimaal (näit. 25. nov. 1648 Kristiina kinkekiri Magnus Gabriel de la Gardie'le Kuresaare suhtes), siis mitmesugused kaebe- ja rekommandatsioonikirjad. Sõjaoperatsioonide kohta käivad: 3. jaan. 1604 Kehtnast Henrik Liive ja Christer Somme saksak. originaalkiri Poola sõjaretke üle Tallinna ase- haldurile Anders Lindersson'ile; viimasele kirjutab 17. jaan. 1604 Haapsalust Henrik Kursel (orig., saksak.) enda vahe- korrast Diedrich Tiesenhausen'iga. 20. sept. 1606 Mansfeldi krahvi Joachim Friedrich'i kiri Pärnust (orig., saksak.) Vol- mari asehaldurile ja ohvitseridele kindluse olude üle. 20. veebr. 1608 kiri Riia raelt (orig., saksak.) Rootsi väepealikule, Mansfeldi krahvile rahuläbirääkimiste üle. 20. juul. 1609 Du Vernet' kiri Pärnust (orig., saksak.) kuningale sõjategevuse üle. Huvitav on ka juunis 1601 Riia linnasekretäri, bürger- meistrite ja rae poolt koostatud kaebekiri (orig., saksak.) kap- tenile ja pealikule Jakob Hyllen'ile hertsog Karli kallaletungi üle Riiale. 30. jaan. 1643 kuninglik resolutsioon ja seletus (originaali kontsept) revident David Reimers'ile viimase poolt esitatud ülevaate kohta revisjonilude üle Eestimaal. Tartu matemaatika-professor Joachimus Schelenius'e palve (daatu- mita, orig.) palga saamiseks. 12. märtsist 1660 Turust Erik Sparre' kiri (orig.) Tallinna kubernerile Bengt Horn'ile tea- tega kuninga haigusest ja sellele järgnenud surmast. 9. juu- nist 1676 kiri Tallinnast Carl Johansson Sjöblad'ilt (orig.) riiginõukogule tema poolt maa kaitseks määratud vahendite üle. 22. nov. 1678 Riias Jochim von Südo kiri (orig.) ku- ningale kuuldusest, et türklased venelastele kallale tunginud, ja mitmesuguseist asjust Liivimaal. 4. okt. 1690 Stettiinist G. Perniger'i kiri (orig.) Upsala ülikooli kantslerile ta reisust Kuramaale ja Leedusse karaiitlaste usu ja kommete tundma- õppimiseks jpt.

Eriliselt rohkesti on originaalides ja koopiatena kirju, relatsioone j. m. Põhjasõja üle. Siin on 1700. aastast Erik Dahlberg'i šifriga kirjutatud originaalkiri Ax. Jul. de la Gar- die'le sõja-asjade kohta, kirju saksilaste vaenutegevuse üle, teateid sõjategevuse üle Rāpinast Tähtvereni; 1701. a. kirjade hulgast leiame Taani kuninga Frederik IV originaalkirja Jä- gersburgist Karl XII-le õnnesooviga eduka Väina jõest üle

mineku puhul, talupoegade ja vangide ülekuulamise protokolle, teateid vaenlaste kohta, originaalrelatsioone C. G. Löschern von Hertzfeldt'i tegevusest venelaste vastu Peipsil, mitmed C. G. Skytte' (Tartust), major Schlippenbach'i, Adam Lewenhaupt'i, H. R. Horn'i (Narvast), Carl G. Frölich'i, kindralmajor Schlippenbach'i, Axel Jul. de la Gardie', kun. postidirektori Schmedeman'i (Pärnust) originaalkirjad kuningale, kuninglikule kantseleile, sekretärile jne. Rootsi vägede võitute ja kaotuste, majutamise, moonastamise ja muu puhul.

Mitmed neist dokumentidest on meie ajaloo-uurimusele juba tuttavad kas otsesel või kaudsel teel; siiski väärrib kogu veel lähemat tundmaõppimist.

Juba siin loendatud kirjandus ja arhiivi-ainestik juhivad meile kätte rea teemasid ning küsimusi Soome ja Eesti ajaloo kokkupuuteist. Järgnevas on rõhutatud veel mõned küsimused, mis peaksid leidma lähemat uurimist.

Kauges muinasajas teineteisest lahkunud soome sugu hõimud põhja ja lõuna pool Soome lahte ei ole kunagi täielikult kaotanud omavahelist ühendust. Koos soome hõimudega on eestlased vikingitena sooritanud ühiseid rünnakuid Rootsi ja lõunapoolsemalegi alale ja samal määral on nad kannatanud ka vastaste retkede all omal kodumaal. Jõudes selle legendaarse aja hämarusest mõlema maa varemasse ajalukku, millest meil on säilinud juba usaldusväärsemaid kirjutatud teateid, näeme nüüdki sideme kahe rahva vahel olevat katkestamatu. Rootslaste asumine Ahvenamaale ja Edela-Soome leiab vastava kajastuse selles, et meiegi saartele ja maismaa rannikule tulevad rootsi asukad. See on sündmus rahva liikumise ja asustuse ajaloos, mis vääriks arheoloogi, ajaloolase ja keeleteadlase ühistööd, kes seda asundamisnähtust peaksid käsitlema ühiselt mõlemas maas.

Ristiusu-toojate tulekuga Liivi- ja Eestimaale on kestvalt tõusnud küsimus Soome ja Eesti vahekorra sõjalise avitamise alal, millest eriti tarvilik oleks Soome abi küsimuse uurimine Harju mässi aegu. Seda ainet on, tõsi küll, käsitletud nii soome kui eesti ajaloo-kirjanduses, kuid küsimust siiski mitte veel täielikult lahendavalt. Meid ei saa küllaldaselt rahuldada küsimuse selline selgitamine, nagu seda mõned aastad tagasi on teinud dr. J. Luiga omas nii ülistust kui rahulolematust, igatahes tähelepanu äratanud töös: „Eesti vabadusvõitlus 1343—1345. Harju mässi“ (Tallinnas 1924).

Nii soomlastele endile kui meile pakuks kahtlemata suurt huvi soome vägede osa sõdades Eesti pinnal. Eestimaa

Rootsi võimu alla sattumisega on ikka ja jälle toodud täienduseks kohalistele, palksõduritest koosnevaile kui ka Rootsist saadetud vägedele olulisel määral lisa Soomest. Juba Tawaststjerna selgitab oma eelmainitud avaras uurimuses, kui rohkel määral saadeti Rootsi-Vene sõja ajal soome abivägesid Eesti- ja Liivimaale; samuti teame Põhjasõja sündmustest, millist osa tuli soome vägedel Eesti- ja Liivimaa kaitses etendada. Põhjasõja esimese aasta ja Narva lahingu kohta on seda küsimust huvitavalt valgustanud H. Sepp äsjailmunud põhjalikus uurimuses „Narva piiramine ja lahing a. 1700“ (Tallinnas 1930). Need kui ka teised üksikud uurimused ei taotle aga kogu selle sõjalisel alal abistamise küsimuse ulatuslikumat ning ülevaatlikumat käsitlelust, milline ülesanne ootab alles uurijat. Eesti linnade garnisonide meeskonnad koosnesid Rootsi ajal väga tihti ja suurel määral soomlastest, väepealikutena ja kindlusekomandantidena esineb samuti rida soome soost mehi. Isegi maa asundamispolitika on seotud olnud linnagarnisonidega, ja küsimus, mil määral taheti teostada ning teostatigi soomlastest ja teistest rahvustest kaitsemeeskondade ajutist või kestvamat paigutamist linnade ümbrusse maaviljeldamis-tööle, on üks lahendust-ootavaid probleeme. — Üldse on Soome ja Eesti piirikaitse küsimus Rootsi ajal ühiselt vaadeldav.

Soome abivägede osavõtmine Eesti Vabadussõjast peab leidma täpsamat meepoolset kujutamist, ja nähtavasti on see ülesanne juba võetudki teostamiskavva uuemaid sõjaajaloolisi küsimusi uuriva Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee poolt.

Koos sõja- ja kaitseajalooliste küsimustega mainigem ka meie maa poliitilist ajalugu, milles mõnelgi korral oli vastutavamate administratiivsete kohtade juhtimine soome soost meeste käes. Kujukaks sellekohaseks näiteks on Horn'ide sugu.

Eriliselt tähtis oleks soomlaste Eesti alale ja eestlaste Soome põgenemise ning elama-asumise üksikasjalisem uurimine. Rida huvitavaid küsimusi üksiksündmuste suhtes, üldprobleemi põhjalikum arutlemine — see kõik vajab veel rohket tööd. Selle kaudu avaneks võimalus selgitada olukordi, mis valitsesid kummalgi maal, samuti põhjendada neid meeletlikke samme, mis sundisid aeg-ajalt suuremaid hulki, kestvalt aga üksikuid jätma oma senise kodu ja otsima uusi võimalusi elamiseks võõrais oludes. Nende majanduslikkude ja psüühiliste momentide esiletoomine, mis põhjustasid seesuguse rahvaliidumise, annab kaasahaarava ning suurejoonelise pildi rahva omaaegseist meeoludest kui ka iseloomustava

kujutise neist raskustest, millistes tuli elutseda, et teostada valjult keelatud ning ohtlikku kavatsust.

Et vastastikku on aset leidnud asumine Soome lahe mõlemale rannikule, seda tõendavad hästi viimasel ajal sooritatud keeleteaduslikud ja murde-uurimised.¹⁾ Ilmekalt tõendavad eestlaste asumist Soome juba sajandite eest vastavad „Est“ ja „Viro“ kohanimed Soome lõunarannikul.²⁾ Juba mõningad maaomandilised vahekorrad, mis olid Eestimaa kiriklikel asutisil ja aadlikel Soomega, annavad aluse siirdumiseks Soome. Nii saab 1351. a. Padise klooster patronaadi-õiguse Porvoo kihelkonnas. Segaduseajastul 16. sajandil põgeneb talunikke Soome. 17. sajandil kuuleme ikka tihedamalt seesugusest põgenemisest ja asumisest; iseäranis elavaks muutub see Põhjasõja aegu ja sellele järgnenud Vene võimu ajastul. 1705. a. tuli suur hulk põgenikke Ingeri- ja Eestimaalt Kirkkonummi kihelkonda, kuhu nad jäid elama, olles teenistuses talunikkude juures. Juba ammu enne Põhjasõda on eestlasi elanud Porvoo kihelkonnas (Estbacka's), peale 1710. a. on siia kihelkonda Eestist iseäranis elavalt põgenetud. Pörtöl tekkis õige arvukas eesti asundus. Põgenikkude voolu suurendamiseks aitasid võib-olla kaasa soome kalastusäride mõjustused, sest põgenikest loodeti head ning odavat tööjõudu. Porvoo kihelkonna rahvastiku koosseisu äramääramiseks soovitab selle kihelkonna ajaloo kirjutaja A. Allardt teostada vastavaid genealoogilisi uurimisi.³⁾

Mitmesuguseil põhjusil Soome rannikupaikadesse asunud eestlased jäid sageli salajasse ühendusse oma endise kodumaaga, levitades sealgi avatlevaid teateid uute elamistingimuste üle. Kuigi selline põgenemine oli keelatud, usaldati seda siiski teostada, ja teise riigi seadused andsid põgenikule tihti paremat kaitset kui Vene riigi omad. Orjusenorme rõhuvusest tingitult muutus Soome põgenemine eriti ulatuslikuks 18. sajandi viimasel veerandil, iseäranis Rootsi-Vene sõja aegu a. 1788—90. Eestimaa rannakihelkonnis muutusid pagemised Soome nii tavaliseks, et nende ärahoidmiseks tuli luua erilisi tõkkeabinõusid. Keisrinna Katariina manitseb kohalikke mõisnikke talurahvaga inimlikumale ümberkäimisele, rannakordonitesse paigutatakse rannavalvurite

¹⁾ Vrd. näiteks prof. J. Mägiste kõne Akadeemilise Emakeele Seltsi koosolekul 2. XI 1930: „Eesti mõjustusi Ida-Soomes“.

²⁾ Vt. Kustavi Grotenfelt, „Paikannimistöaineiksia Suomen kansallisuus- ja kaupankäyntiolojen valaisemiseksi keskiajalla“, Historiall. Arkisto XXVII (1918) 2, lk. 11 ja 19.

³⁾ Vt. A. Allardt, „Borgå sockens historia“ (Helsingis 1925), lk. 40—41.

kõrvale kohati kasakaid, kellega tekib kohapealseil elanikel kokkupõrkeid. Rannavalvureil puuduvad paadid, millega jälgida põgenikke. 1) Suursaare mehed ei taha põgenikke välja anda neid jälgivale Kunda mõisa kupjale. 2)

Sel ajastul tekkinud Eesti asundustest võime eriti mainida Kirkkonummi kihelkonda koondunuid. Kuid hiljemini, kui Soome kuulus juba Vene võimu alla, põgeneti Eestist sinna, kusjuures tabamisjuhud nüüd tihenesid ja põgenikke kergem oli nende endisesse asukohta tagasi toimetada. Sellised juhud põhjustasid ametlikke uurimusi, mida toimetati pagenud talupoegade kohta ja mis säilivad meie arhiivides. 3)

Eestlaste asumine Soome suuremal arvul leidis viimati aset veel 1906. a., mil Kuusalust üle kümne perekonna asus Porvoo ja Loviisa vahele randa elama, moodustades Kabõle asunduse. 4)

Nende endiste kui praegu veel allesolevate eesti asunduste tekkimislugu on meile lähemalt tundmata, samuti eesti põgenikkude-asunikkude omaaegne sealne elu-olu. Kõige selle eesti põgenikkude ja asunikkude voolu juures Soome esineb peaaegu kogu sel ajal liikumine ka vastassuunas — soomlaste põgenemine ja asumine kui ka mõnel juhul sunduslik asundamine Eesti alale, mille põhjused ja kaasaskäivad nähtused on samuti alles lähemalt uurimata.

Soomlaste igatahes mitte tähtsusetas sisserändest Eestimaaale kõnelevad ajaloolised andmed juba 16. sajandi esimeselt poolelt, eriti Porvoo ümbrusest Tallinnasse ja mujale Eestimaa rannikule. 5) Teame Põhja-Eesti rannikul mitmes kihelkonnas soomlasi elanud olevat, ja soome mõju rannaäärseis murdeis on teravalt märgatav. 16. sajandi teisel poolel, kui Eesti- ja Liivimaa elanikkond sõja tagajärjel hõrenes, on mõnel Rootsi kuningal kavatsus olnud tühje maa-

1) Vt. O. Liiv, „Eestlaste salakaubandusest Rootsi ja põgenemisest Rootsi Vene ajal“, Nool nr. 33 — 1930.

2) Selle sõjaaegse meeleolu kohta Põhja-Eestis vt. Fr. Bienemann, „Die Ostseeprovinzen, vornehmlich Estland, während des schwedisch-russischen Krieges 1788—1790“ (Peterburis 1874).

3) Vrd. näiteks ERKA-s Eestimaa kubeneri kantselei arhiiv, tmk. nr. 3730: „Acta wegen Ermittelung verschiedener nach Finnland geflüchteter Glieder Estnischer Landgemeinden“ (a. 1839—45) ja Balti kindralkub. arh. tmk. nr. 593: „Дѣло о бѣжавшихъ въ Финляндію и Швецію крестьянахъ“ (a. 1846—57) j. t.

4) August Nigol, Eesti asundused ja asupaigad Venemaal (Tartu 1918), lk. 79.

5) Allardt, op. cit., lk. 40—41; sama autor, „Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden“. Akad. afh. (Helsingis 1898), lk. 18—19.

alasisid Eestis Soomest toodud talupoegadega plaanikindlamalt koloniseerida, kusjuures uutele asukatele olid lubatud teised õiguslikud tingimused kui maa pärisrahvale; näiteks soovitab Juhan III toimetada mõnedsajad mehed koos naiste ja lastega siia. ¹⁾ On teadmata, kas see kuninga kavatsus teostus või mitte, kuid märkimisväärne on, et 1637. a. maanimistud sisaldavad kaunis rohkel arvul teateid soomlaste asumise kohta Eestis. ²⁾ Et Soomest umbes sama aja paiku toimus võrdlemisi tugev põgenemine — „ärakargamine“, nagu seda sagedasti nii varemalt kui hiljemalt ette tuleb, tõendub 4. septembril 1636 väljastatud plakati kaudu. ³⁾

Vaatamata Eestimaal valitsevale orjusele põgenes siia soomlasi 17. sajandi teiselgi poolel õige rohkearvuliselt. See lootus, et mujal on parem kui kodukohas, on paljusid toonud Eestimaale, kus elutingimused osutusid mitmes suhtes, eriti isikliku vabaduse alal, märksa raskemaks.

Võib-olla on selles asundamisliikumises teatud mõju ka maaomanikel. Teatavasti läänistati paljusid Liivi- ja Eestimaa aadlikke maadega Soomes; nende aadlikkude käes oli 17. sajandi esimesel veerandil rohkesti Soome maa-alasid. Samuti said mõned soome sugukonnad Baltimail maaomanikeks. On omaette huvitav probleem, kuivõrt on balti aadlikud harjunud kombel püüdnud Soomes rahvale kohustisi peale panna, mis ei vastanud Soome õigustele ja olukordadele, ja mil määral seesugune maaomandus võis mõjustada vastastikust asundamist.

Eestis on soomlased tegelnud mõisus ja taludes maatöölisena, siis ka veel linnades, eriti Tallinnas, ehituse- ja ja mustatöölisena. Tallinna kindlustustöödele vajati sagedasti soome töölisi. Mitmed soomlased on tegelnud siin ka „alamates“ käsitöö-ametites ja olnud Oleviste gildi liikmeiks. Soome asundused koondusid Tallinnas eriti Kalamajja ja Tõnismäe alevikku. Tihti kohtame nii Tallinnas kui ka piki

¹⁾ Tawaststjerna, op. cit. I, lk. 224.

²⁾ ERKA, LRKka XII 2; vrd. O. Liiv, „Vene asustusest Alutagusel“ (Tartus 1929), lk. 28—29. Ka varemate ning hilisemate aastate maanimistud ja revisjonid sisaldavad Eesti- ja Liivimaal rohkesti soomlasi. Seda küsimust, samuti sõdurite-kolooniaid Rootsi ajal Eestis käsitleb arhiivide andmeil mag. J. V a s a r kirjutises „Eestlaste tõuline kujunemine ajaloolisel ajal“ (Olion 1931, nr. 1, lk. 3—5), mille teine, nende ridade kirjutamisel veel ilmumata osa iseäranis kujukaid andmeid toob.

³⁾ Vt. Artur J. Lindholm, „Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634—1654“. Akad. afh. (Helsingis 1892), lk. 4.

Eestimaal rannikut soomlasi kaluritena ja laevuritena. Soomlaste rohkust Tallinnas tõendab omakord Karl XI poolt rajatud Kaarli puukirik ühisele soome-eesti kogudusele.

Takistusi soomlaste tulekuks Eestimaale leiame mitmeist kaasaegseist määrust Soomes ja Eestis. 1689. a. keelab Eestimaal kindralkuberner Axel Julius de la Gardie noorte vallaliste meeste passita tuleku Soomest Eestisse. 1) Vaevalt aga aitavad need keelud ja laevade elava liiklemise tõttu Soome ning Eesti vahel on passita tulijate kontrollimine raske.

Nii siis pole üleliigne toonitada selle asunduse-ajaloolise küsimuse tähtsust ja tarvidust uurida põhjusi, mis lähemalt tingisid selle sajandeid vana liiklemise kahe rahva vahel. Kui palju siin peiosa etendavad nälg ja ikaldused, tööpuudus, vaenutegevus, seiklushimu, kalastus, kaubandus või muu motiiv, jääb tulevikus sooritatava uurimuse selgitada.

Nähtavasti ei kaotanud ühendust omavahel ka Soomes ja Eestis asuvad rootslased. Vihterpalu rootslaste dialekt on lähedalt sugulane Lõuna-Soome rootsi dialektiga. Rahvatraditsioon määrab siin rootslaste Soomest tuleku aja järgnevaks esimesele suurele katkule. Traditsiooni järgi põgenenud Vormsi elanikud Põhjasõja ajal Soome, praeguse Rauma lähedusse. Nagu Vormsi saare elanikud tõendavad, rännanud nad näljaajal Vormsi saarele Kirkkonummi ja Porvoo kihelkonnast. 2) Nii siis jällegi siin arvesse tulev, kohati mõlemaid puudutav ajalugu.

1) ERKA, Axel J. de la Gardie' publikaat 10. V 1689, ERKkA, Placata von 1680 bis 1689:

„Gebe hiemit allen und jeden dieses Hertzogthumbs Eingesessenen / allermeist aber denen am Strande hin und wieder Wohnenden / nechst freuntlichem Grusse / zu vernehmen: Wasz gestalt Ihre Königl. Majest. gnädig an mich rescribiret und befohlen / weil es die zeitherige Erfahrung genugsamb belehret / wie so viel junge und ledige Leuthe sich ausz Finland nacher Echstland wendeten / und dadurch gleichsamb verursacheten / dasz mit der Zeit ein grosser Mangel an Dienstvolck und Bauren sich herfürht häte / dasz / solchem allem vorzubeugen / in diesem Gen. Gouvernamente durch ein ernstes Patent allen und jeden / niemanden der ohne Pass ausz Finland kömbt / entgegen zu nehmen / oder bey sich und in seinem Gebiete zu dulden /“, vastasel korral järgneb vali karistus. Mitte üksi soomlasi, kelle maa palju lähem Eestimaale ja kelle tulek seetõttu palju kergem, vaid ka rootslasi on salaja rohkesti tulnud Eestisse, eriti nälja-ajal 17. sajandi lõpul Põhjalahe äärest Westerbottenist. Säärase lubamatu tuleku suhtes on avaldatud Axel Julius de la Gardie' plakat 14. II 1700 (sama arhiiv).

2) Vt. C. Russwurm, „Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Echstlands und auf Runö“, I (Tallinnas 1855), lk. 38, 40.

Soome ja Eesti vaheline kaubanduslik liiklemine oli juba keskajast alates väga elav ja ses liiklemises on Tallinna oma tähtsuselt esimesi kohti. Küsimusi, mis sel alal tekivad ja üksikasjalikku käsitlemist nõuavad, on käesoleva kirjutaja juba mujal rõhutanud.¹⁾ Et kujuteldavaks teha neid ulatuslikke Soome ja Eesti vahelise kaubanduse arenemiskäigu uurimise ülesandeid, olgu mainitud, et Tallinna mõju küündis kaugele Põhjamaale juba 14. sajandil; Eesti mõõdud olid tuntud ja tarvitusel Soome rannikukihelkondades; kauba-artiklitena kala, metsa- ja puusaadused Soome poolt ja vili, viimasel sajandil lisaks sellele ka kartulid ning põletatud viin, Eesti poolt lakkamatult vahetuskaubaks mõlema maa rahvastiku vahel. Soomlased käisid oma laevadel Tallinnas, Mahus, Narvas ja mujal Eesti rannikul, eestlased harvemini, aga ikkagi küllalt sagedasti Soomes, kalapüük toimus vastastikku teineteise vetes; kõik see muutis liiklemise Soome lahe kaudu väga elavaks. Soomlased olid oodatud külalised Eesti rannikul: nende tulekut arvestati, aegsasti varusid talupojad nende jaoks kaupu. Vastastikune võlausaldus oli kõigutamatu. Ja on selge, et sel majanduslikul kokkupuutumisel oli teinegi kõrvalkõlg: informeeruti võõrastest oludest, harutati ühiseid või teisepoolseid muresid ning vaevu. See elav läbikäimine sündis osalt seaduslikult. Et aga õige tihti katsuti seesugust läbikäimist linnade ja kaupmeeste kasuks piirata, tekkis seadusliku kaubandamise kõrval salakaubavedu, mis on kestnud sajandeid. Praegune salapiirituse-vedu on teatav traditsiooniline jätk endisel ajal kestvalt toimunud salakaubandamisele Eesti ja Soome vahel.

Kui Venē võimu aegu soolatoll meie rahva elamistingimustega võrreldes ebakõllaliselt kõrgeks tõusis, võis tähele panna, kuidas see kauba-artikkel odava salakaubana Soomest sisse veetuna ennast maksma pani. Nagu nüüd piirituseveost, rikkastuti siis Eesti rannikuil soolaveost. Sellest julgustnõudvast kaubandamisviisist on säilinud mitmeid ilmekaid teateid dokumentaalses andmestikus.

Igatahes on kõigiti imposantne see pilt, mille avab meile Soome ja Eesti vahelise kaubandamise tundmaõppimine. See naaberrahvaste elav ja elutingimusi avardav kokkupuude rasketel aegadel, linnakodanikkude ja maarahva vastastikused suhted, need ei tõenda sugugi, et Soome lahe rannikuil, eriti

¹⁾ Vrd. „Iseloomustisi Tallinna-Soome vahelisele kaubandusele“ jne. Ajal. Ajakiri 1929, nr. 1—2.

lõunapoolsel, keset rõhuvamat orjuse-aega oleks valitsenud ainult passiivne alistumine olukorrale ja tuim ükskõiksus.

Meil puuduvad veel selgitavad ülevaated küsimustest, kuidas toimus laevade liiklemine Soome ja Eesti vahel, missugused laevaliinid siin olid, mis oli tehtud peatee, s. o. Tallinna ja Porkala vahelise laevadekulgemise korraldamiseks, kuidas toimus postivedu, millised laevatüübid olid kasustusel jne. (ei ole huvitusest tähendada, et soomlased Eesti rannikul olid tuntud osavate paadiehitajatena). Üksikud uurimused, mis neid küsimusi ühel või teisel viisil puudutavad, nagu Soomes Melander'i ning Rootsis T. Holm'i ja teiste omad, on kas ühekülgsed materjali suhtes ja mitte küllalt ülevaatalikud või meile lõpuks kättesaadamatudki.

Mitte üksi meie käsitööstuse arenemisloole, vaid ka genealoogiliste uurimiste harrastajaile peaks lähedal seisma teema, nagu on seda kästöö-meistrite ja -sellide rändlemine ja suhe Eesti ning Soome vahel.

Elaval liiklemisel võivad oma varjuküljed olla. Leidub mitmeid teateid, et 1710. a. katk on levinud Soomes, kuhu olid põgenikud või kaubitsejad ta Eestist toonud. Võib-olla selleski selgusele jõudmine oleks mõõduandev katkuküsimuse käsitlemisel.

Kirikuelu korraldamise alal oli Eesti ja Soome vahel tihe vaherkord, kui see esialgu arvatav oleks. Juba piiskoppide Albert'i ja Toomas'e ühendus kristianiseerimise ja paganate allutamise edukamaks läbiviimiseks tähistavad seesuguse vahekorra algust Liivi- ja Eestimaa ning Soome kirikuolu korraldajate vahel. ¹⁾ Paavsti legaat Wilhelm on nähtavasti tähelepandav kuju mõlemale maale. Soome esimese kristianiseerija Püha Henriku kultus ulatub keskajal ka Eestimaale. ²⁾ Eespool oli juba juttu Padise kloostri patronaadiõigusest Porvoo kihelkonna; ka kalapüügi võimalus Soome rannal oli tal. Pärast usupuhastust muutuvad Eestimaa ja Soome kirikute kokkupuuted ikka tihedamaks. Turu piiskopi Michael Agricola poeg Kristian teotseb esmalt Soomes, saab siis Tallinna piiskopiks. 17. sajandil töötavad mõlemad hilisemad Turu piiskopid, isa ja poeg, Johan sen. ja jun. Gezelius'ed Liivi- ja Ingerimaa kirikuolude korraldamiseks. Enne eelnimetatuid teotses siin 16. sajandil piiskopina, küll lühikest aega, end. Turu piiskopp Peter Folling.

¹⁾ Mainitav oleks siinkohal ka preester Peeter Kaikkivalta eestlaste ristijana.

²⁾ Vrd. O. A. Forsström, „Suomen keskiajan historia“ (Jyväskylä 1898), lk. 51.

Eriti tähelepandav on rohke soome kirikuõpetajate arv, kes on teetsenud 16.—20. sajandini Eesti- ja Liivimaal. Üksi Eestimaal tõusis nende arv üle 50. On huvitav, et soome õpetajate tulek Eestimaale näib eriliselt koondunud olevat kahte ajastusse: 17. sajandi esimesse veerandisse ja Põhjasõja järelaega.¹⁾ Umbes kümmekond Soomest (eriti Viiburist, ka Helsingist ja Turust) pärit olevaid õpetajaid on ordineeritud Eestimaal kirikuõpetaja-kohtadele Tallinna Toompea kiriku õpetaja Nicolaus Gaza' poolt. Teine suurem vool soome õpetajaid Eestimaale, nimelt Põhjasõja ajal, on põhjustatud osalt sellega, et kirikuõpetajad pidid vaenutegevuse tõttu sõdivate poolte vahel oma koguduste juurest lahkuma, peale selle said mitmed välja- ja sõjaväe-preestrid, kes olid Soome rügementide või teiste väe-osade teenistuses, nüüd sõja aegu ja peale seda Eestimaal rohketele vabakssaanud kirikuõpetaja-kohtadele. Neist on mitmed teetsenud suure hoole ja andumusega ning võitnud koguduses suurema poolehoiu kui saksa soost õpetajad kunagi varemalt. Näitena nimetame siin Lüganuse õpetajat Andreas Chalenius't (1716—1734).

Huvitavaid kujusid nende Soomest tulnud õpetajate seas on veel Viru-Jaagupi õpetaja Simon Pesz (astus ametisse peale 1620. a.), kelle vend oli seal samal ajal köstriks ja kelle lapsed jäid hiljemini talupoja-seisusse. Erakordse juhuga, mis ühenduses nende isikuga, äratavad tähelepanu Reigi õpetaja Paul Andreas Lempelius ja tema abi Jonas Kempe, kellest viimane Lempeliuse abikaasaga Soome põgeneb ning hiljemini Tallinnas linnusekohtu otsusel hukatakse. Aino Kalda kunstiväärtusliku teose „Reigi õpetaja“ kaudu on see lugu nüüd ennast ka tänuväärseks kirjanduslikuks aineks tõendanud.

Usu- ja kirikuajaloo alalt leiame seega rohkeid kokkupuutepunkte ning neist omakord võrsub rida lahendust-ootavaid küsimusi, mille uurimine tooks selgitavaid lisandeid Eesti ja Soome ajaloo tundmaõppimisele.

Hariduselu alalt võiks juba Bengt Gottfried Forselius'ega alates nimetada rea soome soost haridustegelasi Eestis. Ikka enam tihenevad 19. sajandil ka Soome teadlaste tutvumiskäigud Eestisse. 1632. a. Tartusse asutatud ülikoolil omalt poolt on teatav osa Soome kultuuriloos, sest eriti rootsi-aegses üli-

1) Vt. selleks andmeid Eestimaa kirikuõpetajate elulugudest — H. R. Paucker, „Ehstlands Geistlichkeit in geordneter Zeit- und Reihenfolge“ (Tallinnas 1849).

koolis oli palju neid, kes pärit Soomest. Nii on ka siin mõlemal pool huvitavat ainet kõnealuste ühisküsimuste jaoks.

Vaimse läbikäimise tihenemine toimub 19. sajandi teisel poolel. Eesti rahvusliku ärkamisaja tegelaste ühendus Soomega tohiks üldiselt tuntud olla, kuigi me mitmeski suhtes ei tunne veel nende vahekordade üksikasjalisemat arenemist. Nende vahekordade tekkimisest, läbikäimise tihenemisest ja vastastikusest mõjust kui võrdlemisi tuntud teguritest meie hilisema aja kultuuriloos ei ole tarvilik siin enam lähemalt kõnelda. 1) Toonitav oleks ainult tõsiasi, et sellest ajast peale kuni kõige viimase ajani on silmatorkavalt suur hulk eesti haritlasi, tulundus-, põllundus-, kooli- ja politikategelasi elanud kestvamalt või lühemat aega Soomes, asudes nii viisi kontakti selle maa eluga; sealt on nad mitmel korral kaasa toonud uusi mõjustusi tööks ja kavatsusteks Eestis. „Punastel aastatel“ oli väga paljude eesti poliitiliste emigrantide esimeseks varjupaigaks Soome, kust võidi suuremate raskusteta olla ühenduses kodumaaga. Sel ajal muutub Soome eestlaste seas hoogsamaks seltskondlik elu, Helsingis ja Viiburis organiseerutakse seltsidesse ja ühingutesse. Üht-teist iseloomustavat joont eestlaste seltskondlikust ning vaimsest tasemest Soomes annab Helsingi Eesti Haridusseltsi arhiiv, mille vanem osa asub Eesti Kultuuriloolises Arhiivis Tartus.

Eespool on esitatud mitmeid küsimusi, mis on huvitavad nii Soome kui Eesti seisukohalt ja mille uurimine kogu nende ulatuses annaks lõpptulemuses avara ja asjatundliku lisandi Soome ja Eesti vaheliste suhete arenemise jälgimisel. Tsentraalküsimused neist, mis on mõnikord lahutamatu seotud kahe maa oludega ja seepärast ainult ühiselt kahe maa ajaloolise arenguga vaadeldavad, on kaitseküsimus, Rootsi riigipiiri kindlustamine idajoonel Põhja-Soomes, Karjalas, Ingeris, Eesti- ja Liivimaal, edasi rahva omavahelise läbikäimise, asundamise, kaubanduse ja linnade-ajaloo alalt. Dokumentaalsete ja uurimistööde andmete kõrval peavad nende küsimuste selgitamist oluliselt edasi viima keeleteadus, etnograafia, arheoloogia, rahvaluule. Kohanimede ja keelemurrete uurimine, kommete, elamisviiside kirjeldamine, tõsiolu kindlakstegemine, et juba esimesel iseseisvuse-ajal olid kokkupuuted Soome lahe rannikurahvaste vahel olemas sõjakäikude, rahuliku kaubandamise, kalastamise, küttimise ning maade-

1) Vt. seda ainet puudutavat August Anni' kirjutist „Soome ja Eesti“ koguteoses „Soome“ lk. 160—179.

kasustamise kaudu,¹⁾ — see kõik aitab mitmeti kergendada ajaloolise uurimise ülesande rohkete tööd.

Nende ühisküsimuste uurimisel iseloomustab näitlikumalt mitmesuguseid asjaolusid ajalooline suuline traditsioon ja sellega sageli ühtiv rahvaluule, milles kajastuvad Soome ja Eesti kokkupuuted minevikus kindlamal või ebamäärasemal kujul ja millist materjali ettevaatliku kriitilise suhtumisega kasustades saame ilmeka kujutluse rahva arutlemisest ja tunnetest toimunud kokkupuudete puhul.

Et ainuüksi juba rahvalauludki suudavad siin pakkuda huvitavat, tõendavad näiteks mitmed laulud „Kantele-ta'ris“ (Kolmas painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 3. osa. Helsingis 1887). Laulus „Rahansa menettänyt“²⁾ mainitakse Eestis kaubandamas käimist, lauludes „Ajoin konstisti kotihin“, „Pah' oli Virossa orjan“, „Pakolaisen matka“ ja „Oinonsarvinen kantele“³⁾ kõneldakse rasketest teenimisoludest ja orjusest Eestis. Eriti laulus „Pah' oli Virossa orjan“ jutustatakse, kuidas Eestis orjuses viibinu soovib kodumaale tagasi ning suure hinna eest saab viimaks kirikuhärralt passi. Tagasijõudmisel sõnab laulik:

Ole kiitetty Jumala,
Ylistetty luoja yksin,
Kun vielä kotihin saatit,
Päästit viimenki Virosta!
Pah' oli Virossa olla:
Leip' ei parkista parranut,

Juominen jokivesistä,
Vaate vaipan kirjavasta;
Yöt seisoin sepänpajassa
Päivät pitkät piinan alla,
Pyhät päivät pyssy käässä,
Aret atrasarvikossa.

„Pakolaisen matka's“ öeldakse:

Niin minäi mies mokoma
Paeten pahasta pääsin;
Orjana olin Virossa,

Palkalla pakanan maalla,
Surma kasvoi suun e'essä,
Paha päivä parran päällä.

Teatav ajaloolise traditsiooni ja legendi segunemise kajastus Rootsi võimu langemisest ja Vene võidukusest ilmestub laulus „Sota Narvan tienoilla“⁴⁾. Seda kirjeldatakse järgmiselt:

1) Vrd. H. Moora ettekande „Kodumaa majanduselust ja suhetest naabermaadega esimestel sajanditel p. Kr.“ referaati, Ajal. Ajak. 1929, nr. 2, lk. 101—103.

2) II, nr. 253.

3) II, nr. 320—322 ja III, nr. 8.

4) III, 56.

Ruotsin rohke isäntä
Istui Iivanan mäellä,
Katsoi Narvan kaavanista
Tasapäätä tappelua.
Kun näki tuhon tulevan,

Tuli herroille helinä,
Alkoi kuitella kuningas,
Linnan herrat hengähellä,
Alkoi huovit huokaella,
Papit paljon paukaella.

Venelastest kõneldakse:

Venäjän kuningas viekas,
Tuo viekas venakon poika,

Otti Narvan nauroillansa,
Ivolinnan ikroillansa.

Need mõningadki näited tõendavad, et soome rahvaluules on kajastunud — muidugi tihti moonutatud kujul, nagu see harilik ajaloolisele traditsioonile või rahvaluulele — episoode Eestis minevikus valitsenud oludest, mille tundmine meile õige huvitav tohiks olla. Edasi leidub Soome lahe põhjaranniku rahvastikul traditsiooni ja muistendeid Eesti kohta, mis samuti iseloomustavad eesti asunikke jne. kohta Soomes.¹⁾ Ka Eestis omakord on tabatavad mõneski rahvalaulus motiivid Soome olude kohta; ²⁾ ajaloolist rahvatraditsiooni, mis kõneleb kokkupuuteist Soomega, on Eesti põhjarannikul kaunis rohkesti, ja traditsiooni kogujatel tuleks pöörata siin tähelepanu sellele asjaolule. Näiteks jutustatakse rohkesti soom-

¹⁾ Vt. A. M. Tallgren, „Muutamia uusia muinaslöytöjä ja kaiva-uksia“, Suomen Museo XXV (1918), Helsingis 1919, lk. 24; Virumaa elanikkude poolt Suure Tütarsaare asundamisest — Eesti Rahvaluule Arhiiv, EVR 26, 73/4 stud. O. Liiv'i rahval. st.-ar. 1924. a. (teade Erik Kiski'lt S. Tütarsaarelt); vrd. K. Grotenfelt, „Paikannimistöaineiksi“, Hist. Ark. XXVI, lk. 11, nr. 1. Et mälestus eestlastest ja nende asundustest Soome rannikul on veel õige elav, seda tõendab ainuüksi juba sellekohaste traditsioonide rohke esinemine Uusimaal, rootslaste asumispiirkonnas. Umbes 60 traditsiooni ja teisendit eestlaste põgenemisest Soome, ranniku asundamisest eestlaste poolt, salakaubaveost Eesti ja Soome vahel, kaubaartiklitest, eestlastega juhtunud meriõnnetustest, eestlastelt nime saanud kohanimedest jne. leiame Soomes teotseva Rootsi Kirjanduse Seltsi seerias „Finlands Svenska Folkdiktning“ V. E. V. Wessman'i toimetusel ilmunud II osa (Sägner) esimeses köites „Kulturhistoriska sägner“ (Helsingis 1928), millisele raamatule käesoleva kirjutaja tähelepanu lahkesti juhtis mag. Paul Ariste. Vt. nim. köide, nr. 35 A, B, C, D, E, F, G ja H, 43 I ja II, 58, 84, 194, 196, 217—219, 903, 905—914, 1106, 1107, 1114, 1115 I, II ja III, 1116 II, 1119, 1124, 1386 I—V, 1404 I ja II, 1412, 1474, 1476, 1665, 1939, 1941, 2199, 2227, 2448, 2456 ja 2470.

²⁾ Selle teate eest võlgnen tänu Eesti Rahvaluule Arhiivi juhatajale dr. O. Looorits'ale, kes ühtlasi on käesoleva kirjutajale lahkesti muretsenud andmeid ERA kogudes leiduva ajaloolise traditsiooni üle Soome kohta. Laul Soome põgenemise motiividega asub ERA-s, ELG, EB 47 008, F 232 a. I, lk. 437—8.

laste kui Inglise ja Prantsuse laevade lootside osast Krimmi sõjas ning soomlaste kaubandamas- ja kalastamas-käimisest Eesti rannikul. Mäletatakse mitmel pool Soome põgenemist; ¹⁾ ühtlasi kõneldakse, et Põhjasõja aegu tulnud soomlasi Eesti- ja Liivimaale. ²⁾ Soomega salakaubandamise üle on rohkesti mälestusi, kusjuures kaubaartiklina mainitakse kõige pealt soola, aga ka viina, kala, vilja, kartuleid j. m. Iseäranis sagedasti kohtame neid jutte saartel. ³⁾

Et oleks võimalik põhjalikumalt ja edukamalt uurida Soome ja Eesti ajaloo ühisküsimusi, on tarvilik tutvuda mõlema maa ajaloo-uurimisliku tööga, mis neis küsimustes arvesse tuleks. Juba alul tähendati, et tunneme vastastikku veel liiga vähe naabermaal vastaval alal toimuvat tööd. On vajalik lähem kontakt Soome ja Eesti ajaloo-uurijate ning arhiivindusetegelestade vahel nii eriprobleemide uurimisel kui ka teise maa üldajaloo lähemal tundmaõppimisel. Selles suunas aitaks palju kaasa tulevikus ajaloo-uurimistega tegelevate isikute tähelepanu juhtimine kõnealuse naabermaa ajaloole juba nende koolitamisel ülikoolis. Tartu ülikoolis on ses mõttes astunud teatavaid samme, ja siin ei puudu ülikoolis teotsenud soome õppejõududel oma tähtis osa. Loenguis ajaloo alalt on järjekindlalt määratud teatav osa Soome ajaloo kursusele, mis leiab võrdlemisi üksikasjalist käsitlemist; ka teistel ajaloolasele arvessetulevail teadusealadel, nagu arheoloogia, etnograafia ja muud, on õige avaralt puudutatud Soome vastavaid olukordi. Tartu ülikooli, filosoofiateaduskonna seminari ja Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogudes leidub rohkesti Soome ajalugu üldiselt puudutatavaid töid kui ka spetsiaaluurimusi, mis rahuldavad üliõpilaste tarvet eksamitekava ulatuses, kus ette nähtud Eesti ja Põhjamaade ajaloo nõuetes mitmed Soome ajaloolised uurimused. Loodetavasti püütakse Soomegi ülikoolides toimetada Eesti ajaloo õpetamist ja tutvustamist ajaloo-teaduslikul koolitamisel kui ka vastava kirjanduse muutmise teaduslikesse raamatukogudesse.

Nende ühisküsimuste uurimisega ei ole tabatav ainult mingi kitsapiirilise eriprobleemi valgustamine mõnest minevikus toimunud kokkupuute üksikjuhust Soome ja Eesti vahel,

¹⁾ ERA, L 168 < Reigi (Ellen Espenberg 1927. a.); EKIA (AA—S-i osa), A. Lätti st.-ar. Reigi ja Pühalepa üle 1924. a.

²⁾ Konguta valda (Puhjas) kolinud Põhjasõja aegu Ida-Soomest 7 perekonda. O. Loorits'ale teade 1929. a. Elvast taluperemehelt G. Ottas'elt.

³⁾ ERA, H IV 2, lk. 221—4 < Kihelkonna ja E 55 150 < Pühalepa; EKIA (AA—S), A. Lätti st.-ar. Reigi ja Pühalepa üle, lk. 4, 7; C. Russwurm, „Eibofolke“ II, lk. 46—47.

mis mõnikord võiks tunduda vähehuvitavana ja ebatähtsana. Nende ühisküsimuste uurimise kaudu saavutatav eesmärk oleks küll sootuks teisiti kujuteldav. Eriuurimuste kaudu Soome-Eesti ajaloo ühisprobleemidest jõuaksime kogusummas seisukohale, kust avaneb meile ülevaade kõigest sellest tihest ja sõbralikust vahekorras Soome lahe rannikul asuva kahe erirahvuse vahel. Selles vahekorras võiksime näha juba ammu teostatuna Soome silda, mille ehitamisest on meil peamiselt hõimusõbralikel ja muil idealistlikel kaalutlusil Eesti iseseisvumisest peale palju ning hoogsalt kõneldud. Tegelikus elus on rahvaste omavahelisi suhtumusi määranud enamasti ikka puhtreaalsed asjaolud, abi tarvilikkusest, rahva tulundusest ja sotsiaalseist olundeist tingitud nõuded, ja need asjaolud on olnud kõige elulisemad. See ülevaade selgitakski neil elulistel nõuetel rajanevat vahekorda, märgiks ära mõlema rahva ajaloos teise maa ning selle rahvaste kaasmõju osa ning tähtsuse ja avardaks arusaamist ning annaks õiglasema hinnangu nende vastastikku kujunenud suhete kohta, mis on kestnud katkestamata, vaatamata mõlemaid maid tabanud muutlikule ning erinevale saatusele.

A

24509

i 36342439